

Autorka: Marzenna Czarnocka
Autorka aktualizacji: Beata Soboń

Grupa zróżnicowana pod względem potrzeb rozwojowych i edukacyjnych

Autorka: Marzenna Czarnocka

Autorka aktualizacji: Beata Soboń

Grupa zróżnicowana pod względem potrzeb rozwojowych i edukacyjnych

**Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa**

Konsultacja merytoryczna

Joanna Soboń

Eksperci Wydziału Edukacji Włączającej

Redakcja i korekta

Elżbieta Gorazińska

Karolina Strugińska

Projekt okładki, layout

Wojciech Romerowicz

Redakcja techniczna i skład

Barbara Jechalska

Fotografia na okładce: © pressmaster/ Photogenica

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Warszawa 2022–2024

Wydanie I

ISBN 978-83-66830-93-6

ISBN 978-83-66830-92-9 (moduł VII: *Poradnik dla dyrektorów i pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych*)

Stan prawny na 1 września 2024 r.

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach licencji

Creative Commons Uznanie Autorstwa – Użycie Niekommercyjne (CC-BY-NC)

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

tel. 22 345 37 00

www.ore.edu.pl

Spis treści

I. Podstawy prawne edukacji włączającej	4
II. Jakość w edukacji włączającej	6
III. Założenia i cele tworzenia grup i klas zróżnicowanych	7
IV. Grupa zróżnicowana w środowisku przedszkola i szkoły	9
V. Zadania rozwojowe na różnych etapach edukacyjnych	11
VI. Przedszkole i szkoła jako środowisko ujawniania i rozwoju talentów oraz uzdolnień dziecka i ucznia	15
VII. Wyzwania dotyczące pracy w grupach i klasach zróżnicowanych	17
VIII. Korzyści płynące z pracy w klasach zróżnicowanych	18
IX. Możliwości uzyskania przez nauczyciela wsparcia oraz doskonalenia zawodowego	19
Bibliografia	21
Netografia	24
Akty prawne	25

I. Podstawy prawne edukacji włączającej

Szkoła włączająca wspiera rozwój wszystkich dzieci na płaszczyźnie społecznej, emocjonalnej, poznawczej i fizycznej, przy uwzględnieniu zróżnicowania ich potrzeb i predyspozycji. Nauczanie włączające ma za zadanie zapewnienie wysokiej jakości kształcenia wszystkim uczniom. Idea edukacji włączającej jest wyrazem poszanowania praw każdego człowieka, w tym prawa do włączenia społecznego oraz swobodnego wyrażania poglądów w sprawach dotyczących własnej edukacji.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Konwencja o Prawach Dziecka ONZ oraz Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych stanowią podstawę rozwiązań systemowych związanych z wdrażaniem edukacji włączającej.

Z perspektywy roli i zadań poradni psychologiczno-pedagogicznych szczególne znaczenie mają poniższe przepisy:

- *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych*, Dz.U. z 2023 r., poz. 2499;
- *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim*, Dz.U. z 2013 r., poz. 529;
- *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym*, Dz.U. z 2020 r., poz. 1309;
- *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, Dz.U. z 2020 r., poz. 1280, ze zm., Dz.U. z 2022 r., poz. 1594, t.j.;
- *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych*, Dz.U. z 2023 r., poz. 2061, t.j.;
- *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci*, Dz.U. z 2017 r., poz. 1635;
- *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 lipca 2022 r. w sprawie wykazu zajęć prowadzonych bezpośrednio z uczniami lub wychowankami albo na ich rzecz przez nauczycieli poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz nauczycieli:*

pedagogów, pedagogów specjalnych, psychologów, logopedów, terapeutów pedagogicznych i doradców zawodowych, Dz.U. z 2022 r., poz. 1610;

- *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, Dz.U. z 2022 r., poz. 645.*

II. Jakość w edukacji włączającej

Włączenie w procesie nauczania-uczenia się zakłada poszanowanie zróżnicowania potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz możliwości psychofizycznych wszystkich uczniów. Dla zapewnienia jakości w edukacji włączającej kluczowa jest zatem znajomość uwarunkowań wynikających z poszczególnych etapów rozwojowych oraz zróżnicowania potrzeb.

Jakość edukacji włączającej oznacza wszelkie działania zmierzające do zaspokojenia potrzeb wszystkich uczniów i rozwoju ich potencjału w perspektywie samorealizacji oraz uczenia się przez całe życie. Wymaga to skoordynowanego postępowania wszystkich podmiotów działających na rzecz ucznia, w tym poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Podnoszenie jakości edukacji włączającej jest starannie zaplanowanym i systematycznie monitorowanym procesem budowania kultury włączającej w środowisku szkoły i jej otoczeniu, w który zaangażowana jest cała społeczność, tj. wszyscy pracownicy, rodzice i uczniowie oraz podmioty wspomagające jej działalność. Zadania poszczególnych osób i instytucji są jasno określone, komplementarne, oparte na rzetelnych informacjach, modyfikowane odpowiednio do potrzeb grupy zróżnicowanej.

Jakość edukacji dla wszystkich oznacza stałe dążenie do rozwoju przedszkola/szkoły w poczuciu odpowiedzialności za wszechstronny rozwój dzieci/uczniów.

III. Założenia i cele tworzenia grup i klas zróżnicowanych

Edukacja włączająca bazuje na przekonaniu, że wszyscy uczniowie mogą uczyć się wspólnie i robić postępy, zaś zróżnicowanie ich potrzeb jest kapitałem, który wzbogaca proces nauczania-uczenia się. Wychowankowie posiadają indywidualne zasoby, którymi mogą dzielić się z otoczeniem, a także indywidualne potrzeby, w których zaspokajaniu otoczenie powinno ich wspierać¹. Różnorodność nie stanowi bariery, lecz stymuluje rozwój, zwiększa potencjał i pozwala skutecznie funkcjonować w życiu szkoły. **W grupie zróżnicowanej dąży się do zaspokojenia potrzeb wszystkich wychowanków poprzez zajęcia realizowane wspólnie z rówieśnikami, jak najbliżej miejsca zamieszkania.**

Potrzeby dzieci w grupie zróżnicowanej są uwarunkowane czynnikami o charakterze nie tyle medycznym (np. dysfunkcjami, zaburzeniami), **co biopsychospołecznym** (możliwościami i preferencjami ucznia, dostępnością procesu uczenia się). Podejście włączające zamiast na deficytach koncentruje się na barierach w środowisku nauczania oraz wychowania, związanych chociażby z ograniczeniami architektonicznymi czy przygotowaniem treści i doбором metod nauczania.

Każdy wychowanek otrzymuje adekwatne do swych możliwości psychofizycznych wsparcie edukacyjno-specjalistyczne. Pomoc obejmuje dzieci i młodzież z niepełnosprawnością oraz te, które nie mają zidentyfikowanej niepełnosprawności, ale mogą odczuwać trudności wynikające np. z preferowanego stylu uczenia się, określonych dyspozycji fizycznych czy psychicznych lub uzdolnień.

W nauczaniu włączającym akceptuje się naturalne zróżnicowanie grupy/klas **i dąży się do stworzenia środowiska sprzyjającego optymalnemu rozwojowi każdego dziecka/ucznia** z uwzględnieniem konstruktywnych relacji społecznych. **Grupy i klasy zróżnicowane traktowane są jako zasób** sprzyjający realizacji wspólnych celów wychowawczych i edukacyjnych.

Grupa zróżnicowana daje możliwość budowania wspólnoty, uczy szacunku, otwiera na indywidualne potrzeby i możliwości, a także zespołowe poszukiwanie rozwiązań, które w istotny sposób zapewniają wysoką jakość edukacji dla wszystkich.

¹ Zespół Ministerstwa Edukacji Narodowej, (2020), *Edukacja dla wszystkich – ramy rozwiązań legislacyjno-organizacyjnych na rzecz wysokiej jakości kształcenia włączającego dla wszystkich osób uczących się*, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, s. 18.

Indywidualny rozwój każdego dziecka jest traktowany priorytetowo, lecz sam proces kształcenia i wychowania opiera się na wzajemnej współpracy wszystkich interesariuszy – w tym poradni psychologiczno-pedagogicznych – na rzecz poprawy jakości procesu nauczania-uczenia się.

IV. Grupa zróżnicowana w środowisku przedszkola i szkoły

Nauczanie włączające, uwzględniające potrzeby wszystkich dzieci i uczniów, wymaga zróżnicowanych metod kształcenia, przemyślanego planu działania oraz elastycznego podejścia. Zadaniem przedszkoli i szkół ogólnodostępnych jest rozpoznanie potrzeb oraz adekwatne wspieranie rozwoju dzieci i uczniów. Placówki te mają kształtować postawę tolerancji i szacunku.

Prof. UAM dr hab. Beata Jachimczak prezentuje pogląd, zgodnie z którym: „edukacja grup zróżnicowanych zakłada przeplatanie się treści, metod, zasad kształcenia pomiędzy dydaktyką ogólną a specjalną. Ma to swoje odzwierciedlenie w przenoszeniu doświadczeń dydaktyki specjalnej (i ich modyfikacji) do kształcenia we wspólnym nurcie wszystkich uczniów, którzy tworzą maksymalnie zróżnicowaną grupę (odzwierciedlającą grupę społeczną)”².

W pracy z grupą zróżnicowaną w środowisku przedszkola bądź szkoły należy uwzględniać prawidłowości procesu nauczania-uczenia się oraz reguły dostosowywania tego procesu do potrzeb i możliwości dzieci, a jednocześnie zapewniać warunki do budowania harmonijnych relacji. W pracy dydaktycznej trzeba brać pod uwagę zróżnicowanie: treści, tempa pracy, dostępności materiałów uwzględniających różne style uczenia się, a także rodzajów wsparcia dydaktycznego oraz zainteresowań poszczególnych uczniów³.

Richard Byers i Richard Rose wskazują następujące zmienne istotne w pracy z grupą zróżnicowaną:

- „treść (różne ujęcie tego samego, różne zakresy treściowe);
- zainteresowania (różne doświadczenia i źródła motywacji uczniów);
- poziom (umożliwienie pracy nad podobnymi zadaniami na różnych poziomach, zgodnie ze stanem dotychczasowych osiągnięć uczniów);
- dostęp (materiał nauczania przedstawiany różnymi kanałami, tzn. wzrokowym, słuchowym, dotykowym, w sposób konkretny lub symboliczny);
- struktura (zakres i sposób uporządkowania treści, etapowość, stopień zintegrowania przekazywanej wiedzy);
- sekwencja (różny stopień uporządkowania materiału nauczania);
- tempo (zachęcanie uczniów do określenia ich własnego, preferowanego tempa pracy);
- reakcja (przewidywanie różnych reakcji uczniów na podobne zadania);

² Jachimczak B., (2021), *Grupa zróżnicowana – wieloaspektowe wyzwanie dla pedagogiki i pedagogiki specjalnej*, [w:] Jachimczak B. (red.), *Grupy zróżnicowane w edukacji z perspektywy pedagogiki i pedagogiki specjalnej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 46–47.

³ Tamże.

- czas i intensywność wsparcia dydaktycznego (różne rodzaje wsparcia oferowanego uczniom przez personel dydaktyczny);
- styl nauczania i styl uczenia się (zapewnienie uczniom możliwości doświadczania i reagowania na różne sposoby nauczania);
- grupowanie (oferowanie uczniom różnych form pracy)⁴.

W klasie zróżnicowanej należy: „odróżniać dzieci, ale ich nie różnicować; wykorzystywać swój wpływ na to, czego dzieci się uczą, jak się uczą i jak prezentują wyniki uczenia; zmieniać materiały w większym zakresie niż poziom poznawczy lub ilość zadań; monitorować proces uczenia się i uczyć monitorowania dzieci”⁵. Podejmowane działania powinny prowadzić do personalizacji procesu kształcenia i wychowania, a także umożliwić wszystkim dzieciom i uczniom zaangażowanie i uczenie się wspólnie z rówieśnikami, w tempie dostosowanym do ich indywidualnych potrzeb.

Na etapie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej zadaniem nauczyciela jest szczegółowe rozpoznanie zasobów i potrzeb dzieci oraz budowanie klimatu akceptacji i otwartości na różnorodność. Dzieci powinny mieć możliwość wyboru aktywności, sposobu poznawania treści oraz dostęp do zróżnicowanych materiałów i środków dydaktycznych.

Podobnie na wyższych etapach edukacyjnych – zarówno wprowadzane nowe treści i aktywności, jak i stosowane metody pracy powinny być dobierane z uwzględnieniem zróżnicowania potrzeb i możliwości oraz preferowanych przez uczniów stylów uczenia się. Warto umożliwiać uczniom wybór aktywności, np. prezentowania informacji w formie plakatu, referatu, prezentacji multimedialnej. To przygotowanie do samodzielności w zakresie uczenia się, planowania i realizowania strategii rozwoju osobistego. Wybory dokonywane przez uczniów uczą odpowiedzialności za postęp i efekt pracy.

Metodyka prowadzenia zajęć powinna uwzględniać potrzeby całej grupy oraz dostosowania organizacyjne, modyfikacje w zakresie programów wychowania przedszkolnego/nauczania czy też konieczność udzielania dodatkowego wsparcia.

⁴ Byers R., Rose R., (1996), *Planning the curriculum for pupils with special educational needs: a practical guide*, cyt. za: Głodkowska J., (2017), *Dydaktyka specjalna. Od wzorca do interpretacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 19–20.

⁵ Zespół projektu „Opracowanie modelu funkcjonowania Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą (SCWEW)” pod kierunkiem Agnieszki Pietryki (oprac.), (2023), *Model funkcjonowania Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą (SCWEW)*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, s. 37.

V. Zadania rozwojowe na różnych etapach edukacyjnych

W ujęciu Roberta J. Havighursta zadania rozwojowe dotyczą konkretnych okresów w życiu człowieka, a ich pomyślna realizacja daje poczucie zadowolenia i satysfakcji.

Realizacja zadań rozwojowych jest ściśle powiązana z kontekstem społecznym, który współtworzą: rodzina, rówieśnicy, szkoła czy przedszkole⁶, wpływ środowiska zewnętrznego oraz czynników biologicznych, wartości i aspiracje. Zmiany zachodzące podczas realizacji zadania są bardzo złożone – modyfikacji podlegają: zachowanie, przetwarzanie odbieranych informacji, organizacja osobowości i relacje z otoczeniem. Tabela 1. opracowana przez Annę I. Brzezińską, Magdalenę Czub i Joannę Matejczuk prezentuje zadania rozwojowe realizowane na kolejnych etapach dzieciństwa i dorastania.

Tabela 1.

Faza rozwoju	Zadania/wyzwania rozwojowe
wiek przedszkolny	• doskonalenie sprawności fizycznej • rozwijanie fantazji, wyobraźni i twórczej ekspresji • odkrywanie granicy: fikcja – rzeczywistość • uczenie się obcowania z rówieśnikami • poznawanie zabaw i gier grupowych łączących fantazję z kooperacją • rozróżnianie dobra/zła oraz kształtowanie sumienia i empatii • identyfikacja z własną płcią • odkrywanie zasady stałości • zdobywanie umiejętności klasyfikacji i kombinatoryki
wczesny wiek szkolny	• uczenie się odpowiedniej roli płciowej • rozwijanie podstawowych sprawności szkolnych – czytania, pisania i liczenia • przyswajanie pojęć naturalnych, niezbędnych w codziennym życiu • rozwój sumienia i moralności, budowanie skali wartości • osiągnięcie podstaw niezależności osobistej • zdobywanie samoświadomości i poczucia samoskuteczności • kształtowanie postaw wobec grup i instytucji

⁶ Czerwińska-Jasiewicz M., (2011), *Samopoznanie i planowanie własnej przyszłości przez młodzież jako specyficzne zadania rozwojowe okresu dorastania*, „Polskie Forum Psychologiczne”, 2011, nr 2, s. 198.

Faza rozwoju	Zadania/wyzwania rozwojowe
środkowy wiek szkolny	• doskonalenie myślenia, początki myślenia formalnego • przyswajanie pojęć naturalnych i naukowych (efekt nauki szkolnej) • rozwijanie kontroli nad emocjami • opanowywanie społecznej roli związanej z płcią • tworzenie nowych i bardziej dojrzałych związków z rówieśnikami obojga płci • przyjmowanie różnych ról w grupach rówieśniczych
wczesna faza dorastania	• dojrzewanie fizyczne, skok pokwitaniowy • akceptowanie swojej zmienionej fizyczności • osiągnięcie emocjonalnej niezależności od rodziców i innych dorosłych • doskonalenie kontroli nad emocjami • rozwój sprawności intelektualnej i przyswajanie nowych pojęć • powiększanie pól eksploracji i wzrost częstotliwości zachowań ryzykownych • przyswajanie zbioru wartości oraz systemu etycznego jako przewodnika po zachowaniu
późna faza dorastania	• indywidualizowanie się relacji z rówieśnikami • tworzenie głębokich, względnie trwałych przyjaźni • kształtowanie autonomii w stosunku do rodziców i innych dorosłych (także nauczycieli) • początki moralności postkonwencjonalnej • osiągnięcie poczucia tożsamości w zakresie roli seksualnej • krystalizowanie się tożsamości osobistej • dokonywanie wyboru i przygotowywanie się do zawodu/zajęcia • budowanie podstaw tożsamości zawodowej

Źródło: opracowanie na podstawie: Brzezińska A.I., Czub M., Matejczuk J., (2014), *Opieka i wychowanie w okresie dzieciństwa i dorastania*, [w:] Matejczuk J., *Opieka i wychowanie. Wiek przedszkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

W wieku przedszkolnym fundament budowania tożsamości stanowi inicjatywa, rozumiana jako doświadczanie tworzenia sytuacji, inicjowania działań, dynamiki rzeczywistości w świecie realnym i w fantazji. Najważniejszym zadaniem rozwojowym jest pogodzenie dwóch sprzecznych ze sobą tendencji występujących u dziecka: przejawiania inicjatywy – stawiania sobie celów i realizowania ich „po swojemu” z gotowością do szanowania woli i potrzeb innych ludzi oraz zasad społecznych. Pracując z dziećmi, należy pozwolić im na samodzielność, by nabierały przekonania, że mogą i potrafią radzić sobie z różnymi wyzwaniami oraz problemami życia codziennego, takimi jak samoobsługa, obowiązki domowe i przedszkolne, relacje i konflikty z innymi dziećmi, relacje z nieznanymi dorosłymi⁷.

Do najważniejszych zmian w życiu dziecka w wieku wczesnoszkolnym należą: podejmowanie nowych zadań związanych z rolą ucznia, przekształcanie dotychczasowej spontanicznej aktywności w system działań kontrolowanych przez oczekiwania i normy społeczne, uczenie się współpracy z innymi ludźmi, poszerzanie kontaktów społecznych oraz wzbogacanie wiedzy o sobie i kształtowanie samooceny. Na tym etapie rozwoju niezbędna jest wrażliwość otoczenia społecznego na aktualne potrzeby dziecka oraz umiejętność zapewnienia adekwatnego do nich wsparcia⁸.

W środkowym wieku szkolnym udoskonala się koordynacja ruchów. Dzieci potrafią coraz lepiej planować swoje działania. Grupy rówieśnicze powiększają się i dzielą według płci. Dziewczeta mają tendencję do budowania małych i raczej stabilnych grup. Natomiast chłopcy tworzą grupy większe, które charakteryzują się częstszą i dalszą eksploracją środowiska fizycznego. Grupy rówieśnicze, oprócz szkoły, są głównym środowiskiem uczenia się dzieci⁹.

W okresie wczesnego dorostania, wraz z rozpoczęciem procesu dojrzewania, wzrasta labilność emocjonalna. Relacje z rówieśnikami mają coraz częściej formę bliższych kontaktów z przedstawicielami płci odmienniej, pojawia się nowa forma myślenia: myślenie hipotetyczno-dedukcyjne. Nastolatki dążą do większej autonomii w relacji z rodzicami, co może być przyczyną konfliktów¹⁰.

⁷ Matejczuk J., (2014), *Rozwój dziecka. Wiek przedszkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 16; zob. Matejczuk J., (2014), *Opieka i wychowanie. Wiek przedszkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 7–18.

⁸ Kamza A., (2014), *Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 14; zob. Jabłoński S., Ratajczyk A., (2014), *Opieka i wychowanie. Wczesny wiek szkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 7–22.

⁹ Rękosiewicz M., Jankowski P., (2014), *Rozwój dziecka. Środkowy wiek szkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 20; zob. Filipiak E., Lemańska-Lewandowska E., (2024), *Opieka i wychowanie. Środkowy wiek szkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 7–14.

¹⁰ Piotrowski K., Ziółkowska B., Wojciechowska J., (2014), *Rozwój nastolatka. Wczesna faza dorostania*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 24; zob. Filipiak E., Lemańska-Lewandowska E., (2014), *Opieka i wychowanie. Wczesna faza dorostania*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 7–12.

Głównym zadaniem rozwojowym w późnej fazie dorastania jest opanowanie umiejętności dbania o swoje ciało i jego kondycję. Kompetencje te lepiej rozwijają się, kiedy młode osoby mają poczucie społecznej skuteczności, czyli przekonanie o możliwości realizowania własnych pomysłów, wchodzenia w nowe role i grupy społeczne. Rozwój poznawczy w tym okresie pozwala stosować zasady logiki do rozumienia złożonych relacji społecznych. Nastolatki coraz głębiej analizują oraz coraz szerzej postrzegają i oceniają środowisko społeczne, a także zasady nim kierujące. Zmieniają się ich relacje z rodzicami: z opartych na posłuszeństwie autorytetowi na partnerskie¹¹.

¹¹ Piotrowski K., Wojciechowska J., Ziółkowska B., (2014), *Rozwój nastolatka. Późna faza dorastania*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 28; zob. Filipiak E., Wiśniewska M., (2014), *Opieka i wychowanie. Późna faza dorastania*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 7–12.

VI. Przedszkole i szkoła jako środowisko ujawniania i rozwoju talentów oraz uzdolnień dziecka i ucznia

Potencjalnie każde dziecko może przejawiać uzdolnienia. Obowiązkiem nauczyciela jest owe zdolności rozpoznać i skutecznie rozwijać. Dzieci różnią się między sobą, prezentują odmienne talenty i zainteresowania. Od wczesnej identyfikacji uzdolnień dziecka zależy ich efektywny rozwój.

Uczeń zdolny – to uczeń z ponadprzeciętnymi zasobami poznawczymi (takimi jak percepcja, uwaga, pamięć, myślenie, wyobraźnia), który dysponuje wyróżniającymi się możliwościami intelektualnymi, co jednak nie gwarantuje ich efektywnego wykorzystania w działaniu. Najlepszym słowem określającym tego typu zdolności jest więc „potencjał”.

Uczeń uzdolniony – wykorzystuje swoje możliwości poznawcze, rozwijając się w konkretnej dyscyplinie lub obszarze tematycznym, zaś jego inteligencja wspierana jest przez kreatywność i motywację. Uzdolnienie stanowi zatem swoistą „aktualizację potencjału”.

Uczeń utalentowany – potrafi wykorzystać swoje uzdolnienia do generowania osiągnięć, np. w postaci laurów w konkursach. Talent należy zatem rozumieć jako zaktualizowane uzdolnienie.

Rzeczywisty rozwój zdolności dzieci i uczniów zależy od wielu czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Do uwarunkowań wewnętrznych zalicza się: cechy osobowościowe, procesy psychiczne i poznawcze, zdolności ogólne, kierunkowe i twórcze. Rozwój dziecka zaczyna się w środowisku rodzinnym – każdy rodzic powinien zapewniać dziecku dobry start – pobudzać, inspirować i wspierać.

Jeden z najważniejszych celów wychowania przedszkolnego stanowi wspomaganie i ukierunkowanie rozwoju dziecka zgodnie z jego zdolnościami i możliwościami rozwojowymi. Bardzo ważnym zadaniem nauczycieli jest zatem wczesne zdiagnozowanie zdolności dziecka, pozwalające na opracowanie indywidualnego programu jego rozwoju¹².

Istotnym czynnikiem wspierania zdolności dziecka wydaje się właściwa postawa nauczyciela: życzliwego, wspierającego i stymulującego obserwatora. Rozwojowi zainteresowań służą zajęcia, które dają możliwość prowadzenia obserwacji,

¹² Kopeć M., (2012), *Przedszkole jako miejsce rozwijania talentów dzieci*, [w:] Giza T., Pękowska M. (red.), *Być zdolnym – wspierać zdolnych*, Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego, s. 172.

przeprowadzania badań, eksperymentów i doświadczeń; pozwalają na zadawanie pytań, popełnianie błędów i wyciąganie wniosków.

Dzieci zdolne zazwyczaj dosyć wcześnie wykazują się umiejętnością czytania tekstów, koncentracją i dobrą pamięcią. W placówkach prowadzone są dla nich również zajęcia wspierające rozwój myślenia logicznego i matematycznego, m.in. nauka gry w szachy.

Tomasz Knopik proponuje wspomaganie rozwoju uczniów zdolnych z wykorzystaniem modelu GROW. Wyróżnia on cztery kluczowe obszary wsparcia¹³:

1. **G (grupa)** – zorganizowanie dla uczniów zdolnych grupy odniesienia stanowiącej optymalną przestrzeń w kontekście rozwoju zarówno poznawczego, osobowościowego, jak i emocjonalno-społecznego;
2. **R (równowaga)** – wspieranie w procesie edukacji i wychowania nie tylko rozwoju poznawczego, ale także pozostałych sfer kluczowych dla efektywnego funkcjonowania ucznia zdolnego wśród ludzi: jego osobowości, kompetencji emocjonalno-społecznych, motywacji, sprawności ruchowej, hierarchii wartości, światopoglądu;
3. **O (osiągnięcia)** – informacja dla uczniów zdolnych w procesie budowania obrazu siebie, a więc samowiedzy i samooceny;
4. **W (wsparcie)** – czynniki środowiskowe niezbędne do rozwijania uzdolnień uczniów, wśród których najistotniejsze to:
 - **zasoby ludzkie:** dostęp do ekspertów z danej dziedziny, wsparcie psychologiczne, doradcze, wsparcie ze strony nauczycieli, rodziców, rówieśników,
 - **zasoby materialne:** profesjonalny sprzęt, specjalistyczne oprogramowanie, instrumenty muzyczne, dostęp do dobrze wyposażonych bibliotek oraz pracowni przedmiotowych,
 - **zasoby organizacyjne:** realizowanie przez szkoły systemowych rozwiązań w zakresie wspierania zdolności, kultura uczenia się danej szkoły sprzyjająca rozwojowi uczniów zdolnych, klimat szkoły lub klasy wzmacniający kreatywność, dostęp do organizacji specjalizujących się w udzielaniu pomocy osobom zdolnym, regionalne programy wsparcia, stypendia.

¹³ Knopik T., (2019), *Nie marnujmy talentów! Wspieranie uczniów zdolnych w praktyce edukacyjnej*, [w:] Chrzanowska I., Szumski G. (red.), *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, Warszawa: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, s. 292.

VII. Wyzwania dotyczące pracy w grupach i klasach zróżnicowanych

Praca w grupie i klasie zróżnicowanej pod względem potrzeb niesie szereg wyzwań oraz konieczność pokonania licznych barier o charakterze świadomościowym, fizycznym, informacyjnym, programowym i dydaktycznym oraz trudności związanych z dostępnością środowiska i przygotowaniem kadry.

Iwona Chrzanowska i Beata Jachimczak pośród barier wskazują:

- sztywny plan lekcji;
- nieelastyczny skład personelu;
- zbiorową formę organizacji kształcenia;
- dużą liczebność klas i związaną z tym trudność indywidualizowania zajęć;
- presję, by osiągać wysokie wyniki w nauce;
- nastawienie na rywalizację, która w znacznym stopniu utrudnia współpracę;
- sytuację nieustannego porównywania, która nie sprzyja budowaniu poczucia własnej wartości;
- obawy nauczycieli związane z obniżeniem poziomu osiągnięć szkolnych w wyniku dostosowywania wymagań do możliwości uczniów z niepełnosprawnością;
- brak kadry specjalistycznej i możliwości doksztalcania się¹⁴.

Podstawą wdrożenia edukacji włączającej jest współpraca wszystkich interesariuszy na rzecz poprawy jakości procesu nauczania-uczenia się, wzrost świadomości w zakresie korzyści płynących z podnoszenia jakości edukacji włączającej oraz rozwój zawodowy kadry. Wszystkie przedszkola i szkoły powinny dysponować zasobami i kompetencjami umożliwiającymi każdemu dziecku odniesienie sukcesu na miarę jego możliwości. Potrzeby placówek w tym zakresie powinny zostać zdiagnozowane i zaspokojone zarówno w ramach szkoleń wewnątrzszkolnych – z wykorzystaniem potencjału specjalistów zatrudnionych w szkole, jak i zasobów poradni psychologiczno-pedagogicznej czy placówki doskonalenia nauczycieli.

Mając na uwadze, że „wysoka jakość kształcenia uwarunkowana jest dostępnością procesu nauczania-uczenia się dla wszystkich osób uczących się we wszystkich obszarach pracy”¹⁵, przedszkola i szkoły nawiązują współpracę w szeroko rozumianym środowiskiem, w celu jej zapewnienia.

¹⁴ Chrzanowska I., Jachimczak B., *Praca wychowawcza w grupie zróżnicowanej – uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej*, [w:] Pyżalski J. (red.), (2015), *Wychowawcze i społeczno-kulturowe kompetencje współczesnych nauczycieli. Wybrane konteksty*, Łódź theQ studio, s. 184–185.

¹⁵ Zespół Ministerstwa Edukacji Narodowej, *Edukacja dla wszystkich*, op. cit., s. 30.

VIII. Korzyści płynące z pracy w klasach zróżnicowanych

Europejska Agencja na rzecz Rozwoju Edukacji Specjalnej i Edukacji Włączającej (Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej) wskazała cztery podstawowe wartości istotne dla pełnego rozwoju przedszkoli i szkół włączających, tj.:

- „docenianie różnorodności – różnice pomiędzy uczniami uznaje się za zaletę i czynnik sprzyjający edukacji;
- wspieranie wszystkich uczniów – nauczyciele spodziewają się, że każdy uczeń dokona znaczących postępów w nauce;
- nastawienie na współpracę – wszyscy nauczyciele uznają zasadniczą rolę pracy zespołowej i współdziałania;
- indywidualny rozwój zawodowy – nauczanie musi być oparte na uczeniu się, nauczyciele biorą na siebie zobowiązanie do uczenia się przez całe życie”¹⁶.

Celem tak rozumianej edukacji jest „wyposażenie wszystkich uczniów w kompetencje niezbędne do budowania społeczeństwa włączającego, w którym różnorodność jest postrzegana jako jeden z wielu jego zasobów”¹⁷.

Różnorodność indywidualnych zasobów rozwojowych dzieci i uczniów stanowi bogactwo społeczności, z której wywodzi się każde kolejne jej pokolenie. Pełne wykorzystanie tego kapitału – przez wspomaganie rozwoju i wyrównywanie szans edukacyjnych wszystkich dzieci i uczniów oraz doskonalenie jakości edukacji – należy do obowiązków rodzin, społeczności lokalnych i państwa.

Promowanie w przedszkolu i szkole wiedzy na temat różnorodności może odbywać się poprzez organizowanie prelekcji, pogadanek, spotkań tematycznych, warsztatów, szkoleń, konferencji, kampanii informacyjnych z wykorzystaniem np. plakatów czy gazetek szkolnych. Działania te mogą dotyczyć kwestii związanych z występowaniem różnego rodzaju niepełnosprawności. W celu prezentowania kultury innych narodowości można organizować np. projekty kulinarno-kulturoznawcze¹⁸.

¹⁶ Europejska Agencja Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami, (2012), *Profil nauczyciela edukacji włączającej*, Odense: Europejska Agencja Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami, s. 8–9.

¹⁷ Jachimczak B., (2018), *Kształcenie nauczycieli dla edukacji włączającej*, „Studia Edukacyjne”, 2018, nr 48; *Model funkcjonowania Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą*, op. cit., s. 39.

¹⁸ Gajdzica Z., Skotnicka B., Pawlik S., Bełza-Gajdzica M., Trojanowska M., Prysak D., Mrózek S., (2021), *Analiza praktyki szkolnej i charakterystyka szkoły efektywnie realizującej edukację włączającą w praktyce – raport z badań*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

IX. Możliwości uzyskania przez nauczyciela wsparcia oraz doskonalenia zawodowego

Katarzyna Szczepkowska proponuje budowanie lokalnych partnerstw na rzecz edukacji włączającej. Partnerstwo różnych instytucji wspierających dzieci, uczniów i ich rodziców umożliwi koordynację działań i usług poszczególnych podmiotów¹⁹.

Świadczenia wspierające poradni psychologiczno-pedagogicznych obejmują:

- pomoc nauczycielom i wychowawcom grup wychowawczych w rozpoznawaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dzieci i młodzieży, w tym w rozpoznawaniu ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się u uczniów klas I–III szkoły podstawowej, planowaniu i realizacji zadań z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego, rozwijaniu zainteresowań i uzdolnień uczniów;
- współpracę z przedszkolami, szkołami i placówkami w udzielaniu i organizowaniu przez przedszkola, szkoły i placówki pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz opracowywaniu i realizowaniu indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych oraz indywidualnych programów zajęć rewalidacyjno-wychowawczych;
- współpracę – na pisemny wniosek dyrektora przedszkola, szkoły lub placówki, lub rodzica dziecka niepełnosprawnego albo pełnoletniego ucznia niepełnosprawnego – w celu określenia niezbędnych do nauki warunków, sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych (w tym wykorzystujących technologie informacyjno-komunikacyjne), odpowiednich ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne dziecka niepełnosprawnego albo pełnoletniego ucznia niepełnosprawnego;
- wspieranie nauczycieli pracujących w grupie zróżnicowanej w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych;
- wsparcie merytoryczne dla nauczycieli i wychowawców grup wychowawczych;
- organizowanie i prowadzenie wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych w zapewnianiu wysokiej jakości edukacji włączającej;
- wspomaganie nauczycieli w pracy z dziećmi, młodzieżą i rodzicami²⁰.

¹⁹ Por. Szczepkowska K., (2019), *Edukacja włączająca w szkole – szanse i wyzwania*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, s. 13–14.

²⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, Dz.U. z 2023 r., poz. 2499.

Świadczenia wspierające placówki doskonalenia nauczycieli obejmują:

- organizowanie i prowadzenie wspomagania szkół i placówek, polegającego na planowaniu i realizowaniu działań mających na celu poprawę jakości pracy szkoły w zakresie edukacji włączającej i pracy z grupami/klasami zróżnicowanymi;
- prowadzenie sieci współpracy i samokształcenia dla nauczycieli oraz dyrektorów szkół;
- organizowanie i prowadzenie różnych form doskonalenia zawodowego nauczycieli (takich jak szkolenia, seminaria, konferencje)²¹.

Świadczenia wspierające biblioteki pedagogiczne obejmują:

- udostępnianie nauczycielom publikacji i materiałów dydaktycznych z zakresu edukacji włączającej;
- organizowanie i prowadzenie wspomagania szkół i placówek w realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych²².

Instytucje działające na rzecz dziecka i rodziny

Aby w pełni wykorzystać potencjał tkwiący w środowisku, nauczyciele powinni wiedzieć, jakie działania na rzecz dzieci objętych ich opieką podejmują inne organy i placówki, w tym:

- ośrodki pomocy społecznej (OPS);
- centra usług społecznych (CUS);
- powiatowe centra pomocy rodzinie (PCPR);
- podmioty lecznicze, w tym ośrodki środowiskowej opieki psychologicznej i psychoterapeutycznej dla dzieci i młodzieży, poradnie zdrowia psychicznego (PZP);
- instytucje działające na rzecz dziecka i rodziny;
- organizacje pozarządowe.

Doskonalenie kadry organizuje dyrektor placówki oświatowej, planując nadzór pedagogiczny oraz prowadząc sprawy związane z awansem zawodowym nauczycieli. Powinien on na bieżąco diagnozować potrzeby pracowników w tym zakresie. Niezwykle skutecznym sposobem doskonalenia zawodowego nauczycieli jest ich współpraca oparta na uczeniu się od siebie i wypracowywaniu nowych rozwiązań. Tak rozumiane współdziałanie możliwe jest w zespołach, w których otwarcie rozmawia się o potrzebach osób pracujących z dziećmi i młodzieżą.

²¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 maja 2019 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli, Dz.U. z 2019 r., poz. 1045, ze zm.

²² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych, Dz.U. z 2013 r., poz. 369.

Bibliografia

Al-Khamisy D., Skrypnik T., Martynchuk O., (2020), *Od kultury edukacji do kultury szkoły dla wszystkich i kultury klasy zróżnicowanej*, [w:] Szada-Borzyszkowska J., Styczyńska M. (red.), *Wyzwania XXI wieku dla edukacji szkolnej*, Siedlce: Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. F. Karpińskiego.

Bruner J., (2006), *Kultura edukacji*, Kraków: Universitas.

Brzezińska A.I., Czub M., Matejczuk J., (2014), *Opieka i wychowanie w okresie dzieciństwa i dorastania*, [w:] Matejczuk J., (2014), *Opieka i wychowanie. Wiek przedszkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Chrzanowska I., Jachimczak B., (2015), *Praca wychowawcza w grupie zróżnicowanej – uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej*, [w:] Pyżalski J. (red.), *Wychowawcze i społeczno-kulturowe kompetencje współczesnych nauczycieli. Wybrane konteksty*, Łódź: theQ studio.

Czerwińska-Jasiewicz M., *Samopoznanie i planowanie własnej przyszłości przez młodzież jako specyficzne zadania rozwojowe okresu dorastania*, „Polskie Forum Psychologiczne”, 2011, nr 2.

Europejska Agencja Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami, (2011), *Kluczowe zasady służące promocji jakości w edukacji włączającej. Zalecenia praktyczne*, Odense: Europejska Agencja Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami.

Europejska Agencja Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami, (2009), *Kluczowe zasady służące promocji jakości w edukacji włączającej. Zalecenia dla decydentów*, Odense: Europejska Agencja Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami.

Europejska Agencja Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami, (2012), *Profil nauczyciela edukacji włączającej*, Odense: Europejska Agencja Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami.

Filipiak E., Lemańska-Lewandowska E., (2014), *Opieka i wychowanie. Wczesna faza dorastania*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Filipiak E., Lemańska-Lewandowska E., (2024), *Opieka i wychowanie. Środkowy wiek szkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Filipiak E., Wiśniewska M., (2014), *Opieka i wychowanie. Późna faza dorastania*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Gajdzica Z., Skotnicka B., Pawlik S., Bełza-Gajdzica M., Trojanowska M., Prysak D., Mrózek S., (2021), *Analiza praktyki szkolnej i charakterystyka szkoły efektywnie realizującej edukację włączającą w praktyce – raport z badań*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Gajdzica Z., (2020), *Uczeń z lekką niepełnosprawnością intelektualną w szkole ogólnodostępnej. Nauczyciele o (nie)zmienianej sytuacji w kontekście kultury szkoły inkluzyjnej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Głodkowska J., (2017), *Dydaktyka specjalna. Od wzorca do interpretacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Jabłoński S., Ratajczyk A., (2014), *Opieka i wychowanie. Wczesny wiek szkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Jachimczak B., (2018), *Kształcenie nauczycieli dla edukacji włączającej*, „Studia Edukacyjne”, 2018, nr 48.

Jachimczak B., (2021), *Grupa zróżnicowana – wieloaspektowe wyzwanie dla pedagogiki i pedagogiki specjalnej*, [w:] Jachimczak B. (red.), *Grupy zróżnicowane w edukacji z perspektywy pedagogiki i pedagogiki specjalnej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Kamza A., (2014), *Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Knopik T., (2019), *Nie marnujmy talentów! Wspieranie uczniów zdolnych w praktyce edukacyjnej*, [w:] Chrzanowska I., Szumski G. (red.), *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, Warszawa: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji.

Kopeć, M., (2012), *Przedszkole jako miejsce rozwijania talentów dzieci*, [w:] Giza T., Pękowska M. (red.), *Być zdolnym – wspierać zdolnych*, Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego.

Łaska B., (2019), *Prawo oświatowe a edukacja włączająca*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Matejczuk J., (2014), *Opieka i wychowanie. Wiek przedszkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Matejczuk J., (2014), *Rozwój dziecka. Wiek przedszkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Piotrowski K., Wojciechowska J., Ziółkowska B., (2014), *Rozwój nastolatka. Późna faza dorastania*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Piotrowski K., Ziółkowska B., Wojciechowska J., (2014), *Rozwój nastolatka. Wczesna faza dorastania*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Rękosiewicz M., Jankowski P., (2014), *Rozwój dziecka. Środkowy wiek szkolny*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Surma B., *Praca z dzieckiem zdolnym w przedszkolu*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, 2014, nr 2 (32).

Szczepkowska K., (2019), *Edukacja włączająca w szkole – szanse i wyzwania*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Zespół Ministerstwa Edukacji Narodowej, (2020), *Edukacja dla wszystkich – ramy rozwiązań legislacyjno-organizacyjnych na rzecz wysokiej jakości kształcenia włączającego dla wszystkich osób uczących się*, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Zespół projektu „Opracowanie modelu funkcjonowania Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą (SCWEW)” pod kierunkiem Agnieszki Pietryki, (2021), *Model funkcjonowania Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą (SCWEW)*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

[Projekt Szkoła dla innowatora](#) – strona projektu Centrum Edukacji Obywatelskiej [dostęp: 15.05.2022].

Praca zbiorowa, (2018), [Szkoła dla innowatora. Kształtowanie kompetencji proinnowacyjnych](#), Kalisz: Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu – publikacja online [dostęp: 15.05.2022].

Komisja Europejska, (2021), [Unia równości: Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030](#) – informacje o dokumencie [dostęp: 15.05.2022].

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, Dz.U. z 2023 r., poz. 2499;

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych, Dz.U. z 2013 r., poz. 369;

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, Dz.U. z 2013 r., poz. 529;

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz.U. z 2020 r., poz. 1309;

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz.U. z 2020 r., poz. 1280, ze zm., t.j.; Dz.U. z 2022 r., poz. 1594;

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych, Dz.U. z 2023 r., poz. 2061, t.j.;

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci, Dz.U. z 2017 r., poz. 1635;

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 maja 2019 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli, Dz.U. z 2019 r., poz. 1045, z późn. zm.;

Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 lipca 2022 r. w sprawie wykazu zajęć prowadzonych bezpośrednio z uczniami lub wychowankami albo na ich rzecz przez nauczycieli poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz nauczycieli: pedagogów, pedagogów specjalnych, psychologów, logopedów, terapeutów pedagogicznych i doradców zawodowych, Dz.U. z 2022 r., poz. 1610;

Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, Dz.U. z 2022 r., poz. 645.

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00
www.ore.edu.pl